

ГРИНИШИН Х. М.,
аспірантка кафедри інтелектуальної
власності, інформаційного
та корпоративного права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 347.724

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.10>

ОХОРОНА ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРІВ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ВЧИНЕННЯ ЗНАЧНИХ ПРАВОЧИНІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Стаття присвячена комплексному дослідженню питань щодо охорони прав та інтересів кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів господарських товариств. Доведено, що контрагент (кредитор) товариства, яке вчиняє значний правочин з ним, має наперед проявляти обачність у виборі боржника, у виборі предмета договору, має розуміти ризикованість укладення будь-якого договору під час здійснення господарської (підприємницької) діяльності. Встановлено, що іноді товариства обирають собі таку модель ведення господарської діяльності, за якої схвалення значних правочинів відбувається постфактум – після їх вчинення (укладення договорів) за певний період часу, наприклад, за квартал. Закономірно, що це несе певні ризики для товариства і посадової особи виконавчого органу, яка приймає рішення про вчинення правочину. Обґрунтовано, що правова вимога кредитора про визнання значного правочину, вчиненого із порушенням порядку надання згоди на його вчинення, недійсним може бути задоволена за умови встановлення як факту відсутності надання згоди уповноваженого органу, так і факту відсутності подальшого схвалення значного правочину або ж за наявності рішення (акту) уповноваженого органу товариства про несхвалення такого правочину. Доведено, що схвалення правочину може відбутись лише у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення; а також – має бути здійснене відповідним уповноваженим суб'єктом. Обґрунтовано, що будь-яке рішення уповноважених органів чи посадових осіб товариства слід розглядати крізь призму його відповідності вимогам законності, добросовісності та чесній діловій практиці, а також встановлювати реальну відповідність такого рішення інтересам самого товариства та відсутності в таких діях (прийнятті рішення) ознак зловживання правом, що може безпосередньо негативно вплинути на права та інтереси кредитора у зобов'язанні, яке виникло на підставі такого правочину і на можливість в подальшому виконання такого зобов'язання. Доведено, що рішення уповноваженого органу про несхвалення значного правочину, вчиненого товариством, повинне бути прийняте добросовісно та з врахуванням, з однієї сторони, інтересів товариства, а з іншої – інтересів контрагентів. Обґрунтовано, що у разі виникнення ситуації, в якій мало місце прийняття уповноваженим органом товариства фраздаторного рішення про несхвалення вчиненого значного правочину, яке суперечить правилам чесної ділової практики та попередній поведінці товариства, кредитор вправі звертатись до суду з правовою вимогою про визнання такого рішення загальних зборів учасників (акціонерів) чи наглядової ради недійсним із посиланням на порушення ним його законних інтересів як контрагента за договором (кредитора у зобов'язанні),

і обґрунтовувати дійсність такої правочину для його сторін та породження ним відповідних правових наслідків.

Ключові слова: значний правочин, кредитор, акціонерне товариство, суд, загальні збори.

Hrynshyn Kh. M. Protection of the rights and interests of creditors in the event of a violation of the procedure for the execution of significant transactions of business associations

The article is devoted to a comprehensive study of issues related to the protection of the rights and interests of creditors in the event of a violation of the procedure for the execution of significant transactions of business associations. It has been proven that the counterparty (creditor) of the company, which makes a significant transaction with him, must exercise prudence in advance in choosing the debtor, in choosing the subject of the contract, and must understand the riskiness of concluding any contract during the implementation of economic (entrepreneurial) activities. It has been established that sometimes companies choose such a model of conducting economic activity, in which the approval of significant transactions occurs *ex post facto* – after their execution (conclusion of contracts) for a certain period of time, for example, for a quarter. It is natural that this carries certain risks for the company and the official of the executive body who makes the decision to commit the transaction. It is substantiated that the creditor's legal claim to recognize a significant transaction committed in violation of the consent procedure for its execution as invalid can be satisfied on the condition that both the fact of the absence of consent from the authorized body and the fact of the lack of further approval of the significant transaction are established, or in the presence of a decision (of the act) of the authorized body of the company on disapproval of such a transaction. It has been proven that the approval of the deed can take place only in the order established for making a decision on granting consent to its execution; and also – must be carried out by the relevant authorized entity. It is substantiated that any decision of the authorized bodies or officials of the company should be considered through the prism of its compliance with the requirements of legality, good faith and honest business practice, as well as establish the real compliance of such a decision with the interests of the company itself and the absence of signs of abuse of law in such actions (decision-making), which can directly negatively affect the rights and interests of the creditor in the obligation that arose on the basis of such a transaction and the possibility of further performance of such an obligation. It has been proven that the decision of the authorized body to disapprove a significant transaction committed by the company must be made in good faith and taking into account, on the one hand, the interests of the company, and on the other, the interests of the counterparties. It is substantiated that in the event of a situation in which the authorized body of the company made a fraudulent decision to disapprove of a significant transaction, which is contrary to the rules of honest business practice and previous behavior of the company, the creditor has the right to apply to the court with a legal demand for the recognition of such a decision of the general meeting of participants (shareholders) or the supervisory board is invalid with reference to his violation of his legitimate interests as a counterparty under the contract (creditor in an obligation), and to substantiate the validity of such a transaction for its parties and the generation of corresponding legal consequences by it.

Key words: significant transaction, creditor, joint-stock company, court, general meeting.

Вступ. Будь-яке договірне двостороннє чи одностороннє зобов'язання, крізь призму свого існування як наслідку вияву акту свободної волі двох сторін, є спрямованим на забезпечення їх прав та інтересів. Класичним є підхід, згідно із яким зобов'язаною та управненою сторонами зобов'язання є відповідно боржник і кредитор (ст. 510 ЦК України, ст. 175 ГК України). Водночас, якщо кожна із сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї. Укладаючи договір чи вчиняючи правочин, з моменту його укладення (вчинення) або ж з моменту вчинення певних дій (реальні договори) у сторін виникають права та обов'язки згідно із змісту цього правочину. Крізь презумпцію правомірності і дійсності правочину, вважається, що сторони уклали цей договір (вчиняли правочин), ознайомившись із всіма вимогами закону щодо умов дійсності правочинів, підстав визнання правочинів недійсними, розуміли зміст істотних умов договору (правочину), правові наслідки, які настають у зв'язку з його укладенням (вчиненням) та вчиняли його згідно із відповідними нормами законодавства.

Права та інтереси кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів господарських товариств не завжди дотримуються. Про це свідчить і численна судова практика, яка, подекуди, є протилежною. Наукова спільнота також розділилася щодо вирішення даного питання. Все це свідчить про актуальність цього наукового дослідження.

Стан дослідження в літературі. На сьогодні, дослідження питання правового регулювання охорони прав та інтересів кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів господарських товариств мало місце серед наукових праць таких авторів як: Васильєва В.В. [1], Жорнокуй В.Г. [2], Жорнокуй Ю.М. [3], Єфименко Є.П. [4], Подоляк С. [5], Попов Ю.Ю. [4], Щербина В.С. [6] та ін. Водночас, невирішеним залишається питання щодо підставності захисту прав кредиторів господарських товариств, обрання ефективних способів захисту цих прав.

Постановка завдання. Метою наукової статті є комплексний аналіз правового регулювання та наукових позицій щодо охорони та захисту прав та інтересів кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів у господарських товариствах, виявлення проблем правового регулювання та висловлення пропозицій щодо їх вирішення.

Результати дослідження. Суб'єкти господарювання повинні здійснювати свою діяльність сумлінно добросовісно, згідно із правилами чесної ділової практики. Водночас трапляються випадки, коли боржник чи кредитор діє з метою ухилення від виконання своїх обов'язків, або ж зловживає наявними у нього правами (наприклад, правом надавання згоди на укладення (схвалення) значного правочину, правом на судовий захист своїх прав та інтересів у зв'язку з недійсністю правочину, і зловживання застосуванням заходів забезпечення позову тощо).

Можна визначити щонайменше кілька ситуацій, за яких інтереси контрагента товариства потребуватимуть охорони: 1) укладення договору (вчинення значного правочину) виконавчим органом товариства без отримання згоди уповноваженого органу і його подальше несхвалення з метою (або й без такої мети) уникнення виконання зобов'язань за договором; 2) вчинення значного правочину за згодою уповноваженого органу товариства, проте з подальшим визнанням такого акту (наприклад, рішення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства недійсним; 3) вчинення значного правочину без згоди уповноваженого органу товариства та без повідомлення контрагента про те, що такий правочин є значним для товариства та ін.

Відтак, потреба забезпечення інтересів кредиторів при укладенні значних правочинів посадовою особою без наявності у неї відповідних повноважень, виникає внаслідок того, що такий правочин може бути в подальшому не схваленим уповноваженим органом, або ж визнаний недійсним судом за позовом товариства, що може призвести до значних фінансових втрат (втрат інвестицій) контрагента, організаційно-господарських проблем, чи навіть незручностей, пов'язаних із певним авторитетом компанії на ринку, адже укладення значного правочину може бути передумовою до розвитку господарських зобов'язань з іншими суб'єктами.

Контрагент (кредитор) товариства, яке вчиняє значний правочин з ним, має наперед проявляти обачність у виборі боржника, у виборі предмета договору, має розуміти ризикованість укладення будь-якого договору під час здійснення господарської (підприємницької) діяльності. Нерідко традиційні «штампи», словосполучення, які відображені у преамбулі договорів (що керівник АТ або ТОВ діє на підставі статуту), повинні змусити кредитора задуматися над тим, щоб реально ознайомитися із змістом такого статуту і перевірити повноваження керівника (іншої посадової особи) щодо можливості укладення договору.

Аналіз наукової літератури і судової практики свідчить про наявність низки дискусійних моментів у питаннях забезпечення інтересів кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів посадовою особою товариства. Відтак, усі ці питання потребують глибокого аналізу та системного осмислення.

Однак, слід зауважити, що встановлений законом особливий порядок укладення значних правочинів спрямований не лише на забезпечення відповідності укладеного значного правочину інтересам товариства крізь призму потреби отримання згоди органу, який на думку учасників товариства, є уповноваженим виражати його волю в таких питаннях. Такий особливий порядок безпосередньо спрямований і на забезпечення дотримання інтересів кредитора. Ці законодавчі положення є своєрідною гарантією, адже спрямовані на те, щоб контрагент був обізнаний із положеннями статуту товариства, які регулюють питання критеріїв віднесення конкретного правочину до значних правочинів, а також з документами, які свідчать про наявність (чи відсутність) у правочину ознак значного правочину. Кредитор перед укладенням договору мав би володіти інформацією про орган управління АТ чи ТОВ, який уповноважений на надання згоди (схвалення) на вчинення значного правочину, про порядок надання згоди на вчинення значного правочину (або порядок його схвалення). Також кредитор наперед мав би ознайомитися з рішенням відповідного органу управління, яким надано згоду уповноваженим органом на укладення значного правочину (протокол або витяг з протоколу загальних зборів учасників товариства, рішення наглядової ради тощо). Врахування усіх цих моментів надають можливість кредитору вирішити питання доцільності вчинення правочину (укладення договору) із контрагентом, для його він є значним, а також перед укладенням такого договору розуміти існуючі ризики, пов'язані з можливим визнанням такого договору недійсним.

Окрім цього, саме на правову охорону інтересів кредиторів спрямований також законодавчий критерій віднесення правочину до категорії значних за вартістю предмета правочину (10 і більше відсотків вартості активів – для акціонерного товариства; 50 і більше відсотків від вартості чистих активів ТОВ чи ТДВ). Врахування (чистих) активів товариства, а не лише майна гарантує в майбутньому можливість задоволення вимог кредитора у разі, якщо товариством не буде виконано своїх обов'язків згідно із умовами (змістом) правочину.

Проте сам лише факт порушення порядку вчинення значних правочинів не свідчить про порушення інтересів кредиторів. А відтак, відсутність згоди на вчинення значного правочину (укладення договору) не завжди є безумовною і єдиною підставою для визнання такого правочину недійсним.

Можливою є практика укладення значних правочинів, із порушенням встановленого порядку отримання згоди на їх укладення від уповноваженого законом чи статутом органу, без подальшого визнання таких правочинів недійсними в судовому порядку, а навпаки – із реальним виконанням зобов'язань за ним та повним задоволенням інтересів обох контрагентів.

Судова практика свідчить про те, що такий правочин слід розглядати як оспорюваний – тобто такий, що може бути визнаний судом недійсним із врахуванням конкретних обставин справи.

У разі, якщо за рішенням суду значний правочин таки визнається недійсним з моменту його вчинення, судом за власною ініціативою чи на вимогу сторони застосовуються правові наслідки недійсності такого правочину, передбачені ст. 216 ЦК України.

Зокрема, недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною. Зокрема, йдеться і про випадки відшкодування збитків посадовою особою товариства, завданих у зв'язку із укладенням такого значного правочину.

Слід зазначити, що навіть за умови, якщо на момент вчинення правочину (укладення договору) не було передбаченої законом необхідної згоди загальних зборів учасників (акціонерів) чи іншого уповноваженого органу, визначеного статутом, можливим є застосування інституту схвалення значного правочину (ст. 108 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 46 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Іноді товариства обирають собі таку модель ведення господарської діяльності, за якої схвалення значних правочинів відбувається постфактум – після їх вчинення (укладення договорів) за певний період часу, наприклад, за квартал. Закономірно, що це несе певні ризики для товариства і посадової особи виконавчого органу, яка приймає рішення про вчинення правочину. Водночас це несе певні ризики і для кредитора, який має бути повідомленим про таку схему діяльності (щодо укладення і схвалення укладених договорів). Втім, така модель є прийнятною в товариствах, де склались довічні відносини між його учасниками та виконавчим органом, а також між органом, уповноваженим на надання згоди на укладення значних правочинів (якщо це інший орган, визначений статутом, а не загальні збори учасників товариства).

Відтак, правова вимога кредитора про визнання значного правочину, вчиненого із порушенням порядку надання згоди на його вчинення, недійсним може бути задоволена за умови встановлення як факту відсутності надання згоди уповноваженого органу, так і факту відсутності подальшого схвалення значного правочину або ж за наявності рішення (акту) уповноваженого органу товариства про несхвалення такого правочину.

Судова практика дає однозначну відповідь на те, що схвалення правочину може відбутись лише у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення; а також – має бути здійснене відповідним уповноваженим суб'єктом.

Зокрема, у справі за позовом ТОВ "НВП АСУ" до ПрАТ "Факел" про стягнення 10 092 556,66 грн. та за зустрічним позовом ПрАТ "Факел" до ТОВ "НВП АСУ" про визнання договору недійсним, суд встановив, що спір у цій справі виник у зв'язку з тим, що ТОВ "НВП АСУ" (постачальник товару) звернувся до ПрАТ "Факел" (покупця) з позовом про стягнення заборгованості з оплати за товар, а покупець звернувся із зустрічним позовом про визнання договору недійсним. При цьому покупець стверджує що в порушення вимог статуту договору був укладений його генеральним директором без згоди наглядової ради. Постачальник стверджує, що він не був обізнаний з цими обмеженнями, адже вони відсутні в публічному реєстрі. Верховний Суд, переглядаючи справу в касаційному порядку, відхилив доводи скажника про можливість схвалення значного правочину акціонерного товариства шляхом надання мовчазної згоди та погодився із висновками судів попередніх інстанцій про те, що генеральний директор вчинив значний правочин з перевищенням наданих йому повноважень за відсутності згоди або подальшого схвалення цього правочину наглядовою радою [7]. У науковій літературі також наголошують, що процедуру схвалення договору не можна розглядати у дуже широкому сенсі і необхідно уважно перевіряти повноваження особи, яка тим чи іншим чином здійснює дії, які можуть мати вигляд схвалення договору [8, с. 163]. Дійсно, правочини з дефектами в суб'єктному складі також можуть бути дійсними, оскільки вони згодом можуть отримати схвалення у передбаченому законом порядку. Наступне схвалення надає юридичної сили правочину, так схвалення може бути активним і пасивним [9, с. 142].

На думку Коструби А.В., правочини з дефектами форми можуть бути конвалідовані судом або іншими учасниками цивільних правовідносин, що може відбуватись автоматично за допомогою мовчазної згоди інших учасників цивільно-правових відносин [10, с. 172].

Водночас, існує судова практика, в якій суди розглядають як факт схвалення правочину уповноваженим органом не лише окреме його рішення, а й інші дії та документи: відповідне письмове звернення уповноваженого органу (посадової особи) такої юридичної особи до другої сторони правочину чи до її представника (лист, телефонограма, телеграма, телетайпограма тощо) або вчинення зазначеним органом (посадовою особою) дій, які свідчать про схвалення правочину (прийняття його виконання, здійснення платежу другій стороні, підписання товаророзпорядчих документів і т. ін.). Зокрема, вказані обставини були враховані судом при вирішенні спору у справі за ТОВ «Алтанал-Агро» до ТОВ «Еко Клін Мастерс» про визнання договорів недійсними [11]. У цій справі суд додатково вказав, що згідно матеріалів справи спірний договір підписаний неуповноваженою особою. Юридична особа здійснює діяльність через свої органи, компетенція, порядок створення, функціонування яких визначається установчими документами юридичної особи, тобто, в даному випадку, компетенція органів управління позивача визначається його Статутом. Водночас законодавець не ставить схвалення правочину в обов'язкову залежність від наявності рішень окремих органів управління товариства, оскільки підтвердженням такого схвалення закон визначає вчинені на його виконання дії особи, в інтересах якої його було укладено, і такі дії повинні свідчити про прийняття правочину до виконання [11].

Така позиція, відображена у вказаній вище судовій справі, може бути обґрунтована тим, що воля уповноваженого органу може бути виявлена різними активними діями, які відображають позицію цього органу (посадової особи) щодо схвалення правочину та відсутність заперечень щодо факту його укладення без його згоди.

Слід наголосити, що як акт схвалення значного правочину товариства, так і рішення про його несхвалення, прийняте уповноваженим органом, повинні бути ухвалені згідно із вимогами закону, відповідати інтересам товариства, не суперечити правилам чесної ділової практики та вимогам щодо добросовісності дій сторін.

Відмова у схваленні вчиненого правочину (укладеного договору) загальними зборами учасників товариства чи наглядовою радою може трактуватись як суперечлива поведінка та містити ознаки зловживання правом, і бути спрямованою на невиконання обов'язків перед кредитором. В цьому контексті «зловживання правом» за своїм буквальним змістом означає здійснення такого права хоч і на законних підставах, проте з завідомо протиправною метою: невиконання існуючого зобов'язання, що може спричинити шкоду правам чи інтересам кредитора у цьому зобов'язанні. Тобто уповноважений орган, маючи суб'єктивне право не схвалити вчинений значний правочин, і спираючись на нього, формально начебто діє в рамках закону і статуту, однак фактично такі дії виходять за межі дозволеної поведінки, що може суперечити не лише інтересам товариства як суб'єкта підприємницької діяльності, але й відповідати їм, проте містити ознаки зловживання правом щодо кредитора. Тому кредитор повинен мати законні механізми щодо захисту своїх прав.

Відтак, будь-яке рішення уповноважених органів чи посадових осіб товариства слід розглядати крізь призму його відповідності вимогам законності, добросовісності та чесній діловій практиці, а також встановлювати реальну відповідність такого рішення інтересам самого товариства та відсутності в таких діях (прийнятті рішення) ознак зловживання правом, що може безпосередньо негативно вплинути на права та інтереси кредитора у зобов'язанні, яке виникло на підставі такого правочину і на можливість в подальшому виконання такого зобов'язання.

Зокрема, наприклад, у справі за позовом ТОВ "НВП АСУ" до ПрАТ "Факел" про стягнення 10 092 556,66 грн. та за зустрічним позовом ПрАТ "Факел" до ТОВ "НВП АСУ" про визнання договору недійсним у суду виникли обґрунтовані сумніви щодо факту добросовісного ухвалення рішення наглядової ради (та щодо його реальної дати) про відмову у схваленні значного правочину, зважаючи на той факт, що про його наявність було повідомлено

контрагенту лише тоді, коли він звернувся до суду з позовом до товариства. Ухваливши відповідне рішення, ані виконавчий орган, ані наглядова рада акціонерного товариства не звертались до контрагента із повідомленням про це прийняте рішення, що дає підстави проявити обґрунтовані сумніви щодо справжності такого рішення загалом. Про це також свідчив факт відсутності звернення товариства до колишнього генерального директора, який порушив приписи статуту і уклав спірний договір без його погодження з наглядовою радою. Відтак, суд встановив наявність в діях наглядової ради ознак зловживання правом та визнав такі дії суперечливою поведінкою – тобто поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці [7]. На це наголошують і в науковій літературі, вказуючи, що добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення, власне принцип добросовісності охоплює: естопель; заборона суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*); заборона зловживання цивільними та процесуальними правами [12, с. 265].

Фактично у вказаній вище справі суд захистив інтереси кредитора, адже факт наявності рішення уповноваженого органу про несхвалення значного правочину дає підстави для звернення до суду з вимогою про визнання правочину недійсним та стати інструментом для невиконання своїх зобов'язань.

Отже, така позиція суду, серед іншого, обумовлена також тим, що схвалення стороною правочину, вчиненого від її імені з перевищенням повноважень або без повноважень, має юридичне значення також для інших зацікавлених осіб, а сторона оспорюваного правочину, дії якої вказують на її волю зберегти дійсність правочину, не може надалі оспорювати правочин з підстав, про які вона знала або повинна була знати при виявленні цієї волі (естопель), що впливає із засад добросовісності, на яких ґрунтується зобов'язання.

Верховний Суд у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання недійсним договору дарування грошових коштів слушно зауважив, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, слід вважати поведінку, що не відповідає попереднім заявам чи поведінці сторони, за умови, якщо інша сторона розумно покладається на них. Ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів, а з метою ухилення від виконання зобов'язань, є неприпустимим [13].

Відтак, повертаючись до схвалення значних правочинів, якщо наглядова рада АТ чи ТОВ наділена правом погоджувати вчинення значних правочинів, несхвалення нею правочину повинно мати розумне пояснення, мотиви, відповідати реальним інтересам товариства на конкретному етапі здійснення господарської діяльності та не порушувати інтереси контрагента – кредитора. Несхвалення укладеного і частково виконаного значного правочину, зумовлене небажанням розраховуватися чи вчиняти інші дії згідно із існуючими зобов'язаннями товариства, суперечить правилам чесної ділової практики.

У даному випадку йдеться про так звані фраздаторні правочини. У Рішенні Конституційного Суду України від 28.04.2021 р. № 2-р(П)/2021 у Справі № 3-95/2020(193/20) вказано, що фраздаторні правочини – це правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам. Фраздаторним правочином може бути як оплатний (договір купівлі-продажу), так і безоплатний договір (договір дарування), а також може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Формулювання критеріїв фраздаторності правочину залежить від того, який правочин на шкоду кредитору використовує боржник для уникнення задоволення їх вимог. Адже, вирішуючи спори, які виникають у зв'язку із здійсненням підприємницької діяльності, задля виключення ознак фраздаторності правочину (договору), суд повинен встановити факт наявності правомірного інтересу боржника при вчиненні правочину, а також відсутність зв'язку між вчиненням правочину (прийняттям відповідного рішення органом товариства) та уникненням відповідальності перед кредиторами за виконання зобов'язань.

У науковій літературі вказують, що при укладенні фраздаторних правочинів особа відчужує належне їй майно для того, аби на нього не могло бути звернено стягнення або

з іншою корисливою метою на шкоду кредитору [14, с. 94]. Науковці чітко зазначають, що з моменту застосування судами концепції фраздаторності позиція судів є незмінною: договори, які укладені на шкоду третім особам, повинні визнаватися недійсними. І якщо в недалекому минулому суди визнавали недійсними тільки безоплатні договори, то сьогодні чітко простежується розвиток судової практики в напрямку визнання недійсними й оплатних договорів, які укладені на шкоду третім особам [15; 16, с. 530].

Вважаємо, що відповідне рішення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, наглядової ради чи іншого уповноваженого органу щодо несхвалення вчиненого значного правочину, яке спрямоване на невиконання своїх зобов'язань, які виникли внаслідок вчинення такого правочину, і може завдати шкоди інтересам кредитора, слід вважати фраздаторним, – таким, що спрямоване на шкоду інтересам кредитора товариства.

Отже, рішення уповноваженого органу про несхвалення значного правочину, вчиненого товариством, повинне бути прийняте добросовісно та з врахуванням, з однієї сторони, інтересів товариства, а з іншої – інтересів контрагентів. Йдеться про те, що інститут схвалення значного правочину не може бути використаний на шкоду кредиторам, до прикладу, з реальним наміром не розраховуватися (чи не здійснювати інших дій, які боржник – товариство повинне було вчинити) за зобов'язаннями, які виникли за спірним правочином.

Вважаємо, що у разі виникнення ситуації, в якій мало місце прийняття уповноваженим органом товариства фраздаторного рішення про несхвалення вчиненого значного правочину, яке суперечить правилам чесної ділової практики та попередній поведінці товариства, кредитор вправі звертатись до суду з вимогою про визнання такого рішення загальних зборів учасників (акціонерів) чи наглядової ради недійсним із посиланням на порушення ним його законних інтересів як контрагента за договором (кредитора у зобов'язанні), і обґрунтовувати дійсність такого правочину для його сторін та породження ним відповідних правових наслідків, крім випадків, передбачених абз. 2 ч. 2 ст. 92 ЦК України.

Водночас, звернення такого товариства до суду з вимогою про визнання правочину недійсним із посиланням на прийняте рішення про його несхвалення, що спрямоване радше на невиконання зобов'язання перед кредитором, слід також розглядати як зловживання правом на судовий захист, адже сам по собі інститут недійсності договору є приватно-правовою категорією, та покликаний не допускати, припиняти порушення цивільних прав та інтересів (чи відновлювати їх у разі, якщо таке порушення мало місце). А ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Товариство, яке звертається до суду з позовом про визнання недійсним договору (чи його окремих положень), повинне довести конкретні факти порушення його майнових прав та інтересів, а саме: має довести, що його права та законні інтереси безпосередньо порушені оспорюваним договором і в результаті визнання його (чи його окремих положень) недійсним майнові права товариства буде захищено та відновлено. Тобто такий позов не повинен бути інструментом для зловживання правом на судовий захист.

Також при вирішенні справ про визнання значних правочинів недійсними за позовом контрагента товариства, задля застосування абз. 2 ч. 3 ст. 92 ЦК України, слід встановлювати факт реальної обізнаності контрагента із положеннями статуту товариства, які містять положення про критерії віднесення правочинів до категорії значних (окрім тих, які встановлені в законі), а також суб'єкта та порядок надання згоди на вчинення значного правочину.

У судовій практиці питання визначення обсягу повноважень виконавчого органу товариства та добросовісність його дій розглядається як питання внутрішніх взаємовідносин юридичної особи та її органу, тому сам лише факт учинення виконавчим органом товариства протиправних, недобросовісних дій, перевищення ним своїх повноважень не може слугувати єдиною підставою для визнання недійсними договорів, укладених цим органом від імені юридичної особи з третіми особами [11].

Так, Верховний Суд у справі за позовом у справі за позовом ТОВ "НВП АСУ" до ПрАТ "Факел" про стягнення 10 092 556,66 грн. та за зустрічним позовом ПрАТ "Факел" до ТОВ "НВП АСУ" про визнання договору недійсним наголосив на те, що неправильним

є висновок про те, що особа не могла не знати про обмеження, зроблений судами на підставі стандартного формулювання договору про те, що генеральний директор діє на підставі статуту, а отже сторона мала би проявити розумну обачливість і ознайомитися із положеннями статуту та положеннями Єдиного реєстру, який мав би містити обмеження повноважень виконавчого органу. Таким чином суди не мають змоги встановити реальну обізнаність постачальника про наявність обмежень повноважень генерального директора на укладення значних правочинів, а виходять лише із правової презумпції «не міг не знати» [7].

Отже, фактично, лише підписавши текст договору, у вступній частині якого зафіксовано лише фразу «в особі директора (іншого органу), який діє на підставі статуту», контрагент не може бути повністю ознайомлений із повноваженнями виконавчого органу товариства. Можливим є лише припущення, що товариство надало для ознайомлення, а контрагент реально ознайомився із текстом статуту та повноваженнями виконавчого органу. Однак, на практиці із реальним виконанням цього положення можуть виникати проблеми, оскільки, як вже було сказано вище, контрагенти (кредитори) товариства переважно не ознайомлюються із статутами АТ чи ТОВ, з якими укладають договори.

Задля уникнення обставин, за яких сторона правочину (договору) буде посилається на той факт, що вона не мала змоги ознайомитись із положеннями статуту щодо повноважень виконавчого органу, критеріїв віднесення правочину до категорії значних правочинів та порядку і уповноваженого органу на надання згоди його вчинення, доцільно ці положення зазначити окремим пунктом у договорі.

Наприклад, у разі, якщо правочин (договір) не є значним для товариства, можна вказати в договорі окреме його положення таким чином: «Згідно із положеннями законодавства та положеннями статуту товариства, цей правочин (договір) не вважається значним правочинном для товариства, а відтак – не потребує згоди на його укладення загальними зборами учасників чи іншим уповноваженим органом».

У разі ж, якщо правочин (договір), який має намір вчинити товариство підпадає під ознаки значного правочину для цього товариства, слід зазначити в договорі це окремим пунктом: «Цей правочин (договір) є значним правочинном для товариства згідно із даними останньої (річної) фінансової звітності. Рішення про надання згоди на вчинення цього правочину прийняте (вказати орган, який прийняв рішення, його номер і дату), копія якого додається до цього правочину та є його невід'ємною частиною. Сторони договору повідомлені про те, що у виконавчого органу товариства відсутні обмеження щодо вчинення цього правочину».

Відповідні положення можуть бути відображені і в законі. У зв'язку з цим доцільно внести відповідні зміни до ЦК України або спеціальних законів – закону про АТ, закону про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. Поки немає відповідних законодавчих положень, то свідомо фіксація таких положень в тексті правочину (договору) значно спростила б сторонам можливість перевірки відповідності такого правочину їх інтересам та відсутності ризиків, які можуть виникнути у зв'язку з його вчиненням. У разі ж, якщо сторони не обумовлюють у правочині (договорі) такі положення, і виникає спір щодо такого значного правочину, виникає також і необхідність доведення факту обізнаності (чи не обізнаності) контрагента щодо факту відповідності правочину критеріям значного правочину для цього товариства, факту відсутності у виконавчого органу відповідних повноважень та ін.

Висновки. Охорона прав кредиторів при укладенні з господарськими товариствами правочинів, які для товариств є значними, забезпечується законодавчими положеннями, які передбачені ч. 3 ст. 92 ЦК України. З аналізу цього законодавчого положення вбачається, що обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи (зокрема, і АТ, ТОВ тощо) її органами управління набуває юридичної сили для третьої особи (кредитора у цих договірних зобов'язаннях) лише у тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа (кредитор), вступаючи у відносини з юридичною особою (АТ, ТОВ тощо) та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно, точно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або ж повинна була, проявивши

принаймні розумну обачність, знати про це. Обов'язок доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці третьої особи (кредитора) несе юридична особа (тобто товариство). Судова практика у більшості випадків також підтримує цю позицію.

Список використаних джерел:

1. Васильєва В.В. Загальні положення про обов'язки посадових осіб товариства в законодавстві України. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2020. № 54. С. 3-10.
2. Жорнокуй В.Г. Учинення ризикованих дій як підстава притягнення до відповідальності посадових осіб підприємницького товариства. Право і безпека. 2022. № 3 (86). С. 70-80.
3. Жорнокуй Ю.М. Невирішені питання притягнення органу юридичної особи до цивільно-правової відповідальності. Актуальні проблеми приватного права: Матеріали XVI науково-практичної конференції, присвяченої 97 річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора В.П. Маслова. 2019. С. 37-40.
4. Єфименко Є.П., Попов Ю.Ю. Значні правочини та правочини з заінтересованістю у проєкті Закону України № 2011-1 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Корпоративні правочини: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 вересня 2013 року, м. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) / НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака, 2013; за ред. В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2013. С. 64-70.
5. Подоляк С. Значний правочин та правочин, одо якого є заінтересованість окремих господарських товариств. National Law Journal: theory and practice. May 2019. С. 102-106.
6. Щербина В.С., Боднар Т.В. Відповідальність посадових осіб за збитки, завдані юридичній особі: матеріально-правовий та процесуальний аспекти. Право і суспільство. 2023. № 1. С. 120-128.
7. Постанова Верховного Суду від 09.06.2021 р. у справі № 911/3039/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926318> (дата звернення 23.08.2023).
8. Пономарьова Т. С. Правове значення схвалення договору у визначених законом випадках. Актуальні проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні. К. НАВС. 2015. С. 162-165.
9. Погребняк О. С. До питання про конвалідацію нікчемних правочинів. Наше право. 2015. № 3. С. 140-144.
10. Коструба А.В. Правові механізми поновлення прав суб'єктів дефектних правочинів. *Право України*. 2014. № 9. С. 171-178.
11. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 07.09.2021 р. у Справі № 910/15118/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99711555> (дата звернення 23.08.2023).
12. Татулич І.Ю. Естопель як складова добросовісності у цивільному судочинстві. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали V Міжн. наук.-практ. конф. Чернівці. 2021. С. 264-267.
13. Постанова Верховного Суду від 05.09.2019 р. у справі № 638/2304/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84152558> (дата звернення 23.08.2023).
14. Сівіцька Г. Є., Гелецька І. О. Фраудаторний правочин з позиції судової практики. Publishing House Baltija Publishing. 2021. С. 93-97.
15. Демченко Ю. Чому після рішення ВС будь-який правочин щодо відчуження майна може бути підданий сумніву та оскаржений. Закон і бізнес. 2021. URL: <https://zib.com.ua/ua/149142.html> (дата звернення 23.08.2023).
16. Слободська І.А. Фраудаторний правочин як новий тренд судової практики. Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ. 2023 р. С. 527-531.

